

**KUR'AN VE TOPLUMSAL
BÜTÜNLEŞME**

(Mezhepler ve Dinî Gruplar Arası İlişkiler)

Editörler

Prof. Dr. Hayati Hökelekli

Prof. Dr. Vejdi Bilgin

Bursa 2015

Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları

Bu kitap Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından ortaklaşa düzenlenen "Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Din Gruplar Arası İlişkiler) Sempozyumu" (27-29 Mart 2015, Bursa) isimli bilimsel toplantıda sunulan bildirilerden meydana gelmektedir.

Editörler: Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Prof. Dr. Vejdi Bilgin

© 2015 Bursa Büyükşehir Belediyesi, Kur'an Araştırmaları Vakfı

Bu eserin tüm yayın hakları Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Kur'an Araştırmaları Vakfı'na aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taınamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi ve Tashih: Ar. Gr. Halil İbrahim Hançabay

BURFA MATBAASI

Türkiye'deki İslâmî Cemaatlerin Yaşadığı Temsil Sorunları

Prof. Dr. Sıddık Korkmaz*

Giriş

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin iyi Müslüman olmak amacıyla, içeriği çok da net olmayan bir yığın teorileri bulunmaktadır. Bu cemaatleri son iki yüzyılda teşekkül etmiş, İslâm'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri ağır basan siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların bütününe ihtiva eden, 'İslamcılık' diye tanımlanan, bir düşünce ve hareketin¹ parçası olarak kabul etmek mümkündür.

Cemaatlerin çoğu iyi niyetlerle yola çıkılarak; üniversiteler, okullar, yurtlar, öğrenci evleri, medya, basın yayın organları, kitapevleri, televizyonculuk, gazetecilik, dergicilik, siyaset, sendikalar, bürokrasi, sosyal yapı, dernekler, vakıflar, kadın, aile, gençlik ve çocuk terbiyesi, sanat, spor, iş hayatı, ticaret, holdingler ve şirketler gibi yapılar oluşturmaktadırlar. Hayatın bunca geniş alanında faaliyet gösterilmesine karşın Türkiye'deki Müslümanlar günlük hayatlarından memnun olmamakta, İslâm'ı ne yerel ne de evrensel ölçekte hakkıyla temsil ettiklerini düşünmemektedirler. Bu çelişkinin nereden kaynaklandığı ciddi bir sorun olarak varlığını devam ettirmekte, teori ve pratiklerinin neden uyuşmadığı sorusu veya sorunu güncelliğini devamlı sürdürmektedir.

Bu çalışma Türkiye'deki cemaatlerin muzdarip olduğu bazı sıkıntılara dikkat çekmekle birlikte nasıl daha iyi Müslüman olacaklarının yolunu göstermek gibi bir hedefe sahip değildir. Sadece ortaya koydukları pratiklerin neden teorileri ile örtüşmediğini sorgulamayı ve teori - pratik örtüşmesinin önemini vurgulamayı hedeflemektedir.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Kara, İsmail, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 17.

1. Din Algısı Sorunları

İslâm Din'inin ne olduğu sorusu ciddi bir sorudur ve cevabını vermek oldukça zordur. Böyle olmakla birlikte Ehl-i Sünnet dünyasında İslâm dininin genellikle "Kur'ân ve Sünnet'tir" şeklinde cevabı bulunmaktadır. Tanımlama böyle olmakla birlikte Kur'ân nedir, ve Sünnet nedir, akıl bu temel ilkelerin neresindedir gibi genel cevabın özel devamları vardır. Aslında meselenin nirengi noktasını da bu devamda gelen sorular oluşturmaktadır. Çünkü dinin günlük hayata bakan yönünü, ortaya konulan yorumlar oluşturmaktadır. Zira ne Kur'ân'ın ne de Sünnet'in kendi kendilerini ifade etme yetenekleri yoktur. Bu temel kaynaklar mutlaka bir yorumlayıcı veya açıklayıcı vasıtasıyla anlaşılır ve uygulanabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla İslâm nedir sorusuna verilen "Kur'ân ve Sünnet'tir" şeklindeki cevabın kuru bir slogan olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin her birinin kendine özgü din anlayışlarının olduğu, sergilemiş oldukları pratiklerinden bellidir. Kimi oluşumlar siyasî yapı arz ederken kimileri de ruhanî veya fikhî nitelikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Tarih boyunca Müslümanların sergilemiş oldukları din anlayışlarının ne şekilde tezahür ettiği ile ilgili çeşitli çalışmalar ve tasnif biçimleri vardır.² Bu çalışmalar bin dört yüz yıllık tarihi daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ancak günümüzde başta Türkiye olmak üzere İslâm coğrafyasında Müslümanlar, modern ve post modern olmak üzere daha farklı sorunlarla yüz yüze gelmektedirler. Bu durum Müslümanların İslâm'ı yeniden anlamaları ve yorumlamaları gerçeğini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber döneminden itibaren dinin ne şekilde anlaşılacağı ve ne şekilde uygulanacağı temel sorunlardan birisi olmuştur. Geleneği kutsamak, aşiret ve kabile yapısını dinselileştirmek veya ruhbanlık türündeki algılar, İslâm tarafından reddedilmiştir.³ Kabul edilmeyen bu anlayışların yerine ahlâk ve ilke konulmuştur. Dinin, ahlâk oluşunu Hz. Peygamber'in "üsve-i hasene" sıfatı, ilke oluşunu da "makâsıdu's-şerîa" prensipleri belirlemektedir. İnanç konuları ile birlikte bu prensipler bütün peygamberlerin getirdiği temel ilkelerdir.

Günümüz Türkiye'sinde Müslümanların İslâm'ı "güzel ahlâk" olarak algılamalarının önündeki en büyük engel, sosyolojik olarak egemen olan

² Kutlu, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", *İslâmiyât Üç Aylık Araştırma Dergisi*, 4/4 Ankara 2001, s. 19 vd.

³ Bkz: Bakara, 2/170; Tevbe, 9/24; Hadîd, 57/27.

ikiyüzlülük, nifak, takiyye kültürü veya ilm-i siyaset anlayışları olarak görünmektedir. Bu kültürel anlayışı öyle bir kalemde silip kenara koymak da kolay değildir. Çünkü dürüstlüğün saflığa, gözü açıklığın da sahtekârlığa dönüşmesi arasındaki çizgi son derece incedir. İnsanın bireysel eylemlerinin değerini, “niyeti” belirlemektedir. Salih niyeti ile bir Müslüman bütün eylemlerini ibadete dönüştürebilir. Toplumsal eylemlerde ise niyetten ziyade, sosyal olarak kabul edilebilirliği veya hukuka uygun olup olmadığı öne çıkmaktadır. Hukuk zemininde, alenen yapılan eylemlere yönelerek, insan eksenli bir ahlâk anlayışı en emin yol olarak görünmektedir. Dindarlık ile ahlâklılığın ayrıldığı yer de burasıdır. Dindarlık daha bireysel bir tutum iken ahlâklılık daha toplumsal bir tavır durumundadır. Ahlâkın temelini “kendisine yapılmasını istemediği şeylerin, başkalarına da yapılmaması” ilkesi veya başka bir ifade ile “kul hakkı” teorisi oluşturmaktadır. Yani, “hak” ve “ahlâk” kavramları doğru anlaşılmalı, doğru tanımlanmalıdır.

Hız. Peygamber’in hayatı ve sünnetinin aslını meşruiyet ve aleniyet oluşturmaktadır. Onun vasfı ömrü boyunca “el-emîn” (güvenilen kimse) olmaktır. O halde günümüz Müslümanlarının, dürüstlüğün aldatılma aracı olmayacağı bir kültürü inşa etme görevleri bulunmaktadır.

Toplumumuzda, “İslâm’ın temel hedefleri” (makâsıdu’ş-şerîa) diye bir kültürün bulunmayışı veya varsa bile böyle bir anlayışın egemen olamamasının temel sebebi sahip olduğumuz İslâm anlayışımızdan kaynaklanmaktadır. Gelenek ve kültürün dinin yerine geçmesi, gerçek dinin temel hedeflerinin ıskalanmasını veya kutsallaştırılmasını doğurmaktadır. Geleniğin kutsallaştırılması, din ile arasındaki ilişkinin kaybolmasına ve geleneğin, din gibi algılanmasına yol açmaktadır. Gelenek veya geçmişin kutsallaştırılması ise dinin hayattan çıkartılması anlamına gelmektedir⁴. Bu kargaşadan kurtulabilmek için dinin temel ilke ve hedeflerini yeniden hatırlamak önemlidir. İslâm’ın siyasetteki temel hedefi adalet, ticaretteki temel hedefi aldatmamak ve aldanmamak, ailedeki temel hedefi iffet ve namus, sosyal hayattaki temel hedefi, kendimize yapılmasını istemediğimiz şeyleri başkasına reva görmemek, hukuktaki temel hedefi, adalet ve toplumsal nizamın korunması gibi temel ilkelerdir. Bu temel hedeflerin gerçekleşmesi insanın akli ve bilimsel birikimi ile mümkündür. Müslümanlar bu hedeflere ulaşacakları kurum ve müesseseler oluşturmalarıdır.

Dinin bir olgusal bir de ilkesel gerçeklikleri bulunmaktadır. Olgusal gerçeklikleri din diye algılamak dinin ne olduğu sorusuna verilecek cevapları

⁴ Onat, Hasan, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s. 131

sınırsız bir alana taşıyacak ve İslâm'ı yaşanamaz bir yapıya dönüştürecektir. İslâm'ın evrenselliği onun ilke olmasından, değişen sosyal, siyasî ve kültürel gerçeklikler karşısında yeniden yorumlanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden İslâm, son ve en mükemmel olan dindir.

2. Yönetim ve Muhalefet Algısı Sorunları

Türkiye'de Siyasî ajandası olmayan bir dinî oluşum neredeyse yoktur. Türkiye'de faaliyet gösteren İslâmî oluşumların siyaset hakkındaki temel tezleri, hakkı ve adaleti en iyi şekilde kendilerinin temsil ve tesis edecekleri şeklindedir. Bu varsayımdan yola çıkarak neredeyse bütün dinî yapılar yönetime talip olmaktadır. Bazı cemaatler bunu açık sözlülükle ifade ederken bazı oluşumlar bu niyetlerini ikinci plana atarak, güç ve taleplerini pazarlık unsuru olarak kullanmayı yeğlemektedirler. Her hangi bir sosyal yapının siyasetle uğraşması kınanacak bir durum değildir. Ancak siyasette benimsenen metotlar ele alınabilir, tenkit edilebilir, geliştirilebilir veya değiştirilebilir olmalıdır. Çünkü siyasî kültürün yapısı buna müsaittir.

Bazı İslâmî oluşumların Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede acı tecrübeleri vardır.⁵ Belki de bu gerekçe sebebiyle yönetime talip olma konusunda farklı metotlar benimseyebilmişlerdir. Her ne şekilde çalışılırsa çalışılınsınlar, gayr-i İslâmî metotlarla İslâmî hedeflere ulaşamayacağını belirtmek gerekmektedir. Şarapla alınan abdestle namaz kılınmayacağı, domuzdan kurban olmayacağı gibi, gayri İslâmî metotlarla İslâmî hedeflere de ulaşamayacaktır. İnsanlık tecrübesi yönetim ve siyaset konusunda ciddi ilerlemeler kaydetmiş ve seçim, demokrasi gibi yönetim metotları geliştirmiştir. Müslümanların bu yöntemleri içselleştirmesi kendilerine zaman kazandıracaktır. Bey'at, ve ulû'l-emr'e itaat gibi terimlerin güncel siyaset kavramları ile algılanması ve güncellenmesi gerekmektedir. İlmî birikim bu dönüşümü zorunlu kılmakta, zaten din de bunu emretmektedir.⁶ Aksi takdirde okuduklarımızın veya yazdıklarımızın önce kendimize bir hayrı olmayacaksa ya da başka bir ifade ile önce kendimizi değiştirmeyecekse, ilim öğrenmenin ne gibi bir anlamı olacaktır?

Türkiye'deki Müslümanların siyaset konusunda "ben/biz ve öteki" anlayışından kurtulmaları ve "herkes için adalet ve hukuk/ilke" anlayışına ulaşmaları gerekmektedir. İslâmî cemaatlerin pratikleri maalesef bu anlayışın

⁵ Kısakürek, N. Fazıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul trz, s. 73 vd.

⁶ Necm, 53/39.

örneği olamamaktadır.⁷ Her grup eline geçirdiği iktidarı, “biraz da biz sebeplenelim” anlayışıyla istismar edebilmektedir. Ancak İslâm'ın olduğu yerde adaletsizlik ve hukuksuzluğun yeri yoktur.⁸ Bu sebeple İslâm adına hareket eden kesimlerin bu ahlâksızlığın tarafı olmamaları gerekmektedir.

Sosyal ve hukukî sorunların çözümünü sadece İslâmî cemaatler veya İslâm kültüründen beklenmemelidir. Bunun yerine insan aklı ve insanlık tecrübesinden yararlanmak daha doğru olur. Çünkü bu topraklarda insanlar zaten binlerce yıldır müslümandır ve İslâm bu toprakların kültürü durumundadır. Öte yandan sadece bu ülke değil, neredeyse bütün İslâm coğrafyasının kültürü binlerce yıldır dini ile özdeşleşmiş bir haldedir. Ancak günümüzün en problemlî bölgeleri Müslümanların yaşadıkları coğrafyalardan oluşmaktadır. O halde yaşanmakta olan siyasî ve sosyal sorunların çözümü, aklın ve bilimin verilerinden yararlanarak, siyaset ve sosyal bilimlerin içinde aranmalıdır.

İslâmî cemaatlerin yaşadıkları pratik sorunlardan bir başkası da “muhalafet kültürü” meselesidir. Sadece Türkiye ile sınırlı olmayan ve fakat muhalafete tahammül edemeyen bir kültür ile karşı karşıya olduğumuz ortadadır. Bir düşünce kendisini ancak muhalifi ile geliştirebilir. Bu gerçekten hareketle muhalafetin bir toplum için öncelikli ihtiyaçlardan birisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Tarihi tecrübe muhalafete pek sıcak bakmamaktadır. Bu durum muhalif düşüncelerin keskinleşmesine ve neredeyse ana bünyeden tamamen kopmasına yol açmaktadır. İslâm düşünce tarihinde gulât veya ilhâd olarak tanımlanan mezhep ve grupların birçoğunun teşekkülü bu şekilde gerçekleşmiştir denilebilir. Bu yapı günümüzde de devam etmektedir.

Muhalif kültüre tahammülsüzlüğün belki de en belirgin örnekleri siyasî tarihte yaşanmıştır. Emevîlerin kuruluşundan başlayıp, Abbasîlerin iktidarı ele alış dönemleri veya diğer Müslüman ve doğru devletlerin iktidar değişimleri hep kanlı olmuştur. Müslüman devletlerin kendi içlerindeki iktidar taleplerine karşı tavırları da hep acımasızca olmuştur. Muhalafete karşı tahammülsüzlük ve ne yapacağını bilememe tutumu Osmanlı Devleti'nde, kardeş katline cevaz veya beşikteki çocuğun öldürülmesine kadar gitmiştir. Bu muhalafete tahammülsüzlük kültürünü belki de sadece iktidar hırsı ile açıklamak gerekmektedir. Bu tahammülsüzlüğün ilginç örneklerinden birisini de Safevîler ortaya koymuştur. Temelinde sadece

⁷ Çakır, Ruşen, *Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 37.

⁸ Nisâ, 4/135.

iktidar kavgası olan Çaldıran Savaşı'nın ucu koskoca bir toplumun mezhebinin değiştirilmesine kadar uzanmıştır. Savaş meydanında Yavuz Sultan Selim'i yenemeyen Şah İsmail, yenilgisinin intikamını, şifleştirmek suretiyle dönüp halkından almıştır.⁹ Benzeri sebeplerle demokrasi kültürü bu türden kavgaların panzehri olmuş, savaş meydanlarında kan dökmek yerine, seçim sandıklarında mürekkep dökmeyi getirmiştir.

İslâm'ın erken dönemlerinde, Hz. Peygamber'in kendi mescidi içinde Hristiyanların ibadet etmelerine izin verdiğini görürüz. O'nun Medine'ye geldiğinde, şehirde bulunan gayr-i müslimlerle bir ittifak kurduğu (Medine Vesikası) ve onlarla birlikte yaşadığını da bilmekteyiz. Bunun ötesinde, Müslümanlarla yaptığı anlaşmayı Müslümanların aleyhine bozmuş olan Yahudileri, İslâm hukuku yerine, kendi (Yahudi) hukuklarına göre yargılamıştır. Hz. Peygamber'in böyle davranmasında herhangi bir zorunluluk yoktur. Çünkü hâkim ve egemen olan Müslümanlardır. Bütün bu örnekler İslâm Peygamberi dönemi açısından sadece Müslümanlar arasında değil, gayr-i müslimler için dahi bir muhalefet kültür ve ortamının olduğunu göstermektedir. Ancak söz İslâmî cemaatler veya Müslümanların kurmuş olduğu devletlere geldiğinde bu örneklerin uygulamalarını görememekteyiz. Bunun sebebi cemaat veya devlet yapılarının güçsüzlüğü olarak açıklanabilir. Sorunların çözümünü, onları ortadan kaldırmak veya yok saymakta olduğunu söylemek de doğru değildir. Hulasa İslâmî cemaatlerin dünyayı kendilerinden ibaret görmekten ve kendilerinden olmayanları ortadan kaldırma/yok sayma anlayışlarından vazgeçmeleri gerekmektedir.

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin siyaset endeksli din anlayışından uzaklaşmaları ve kendilerine ihtisas alanları açmaları gerekmektedir. Bu gerçeğin bir başka ifadesi; kişi eksenli anlayışlardan uzaklaşıp, ilke, iş ve uzmanlık eksenli bir anlayışa yönelmeleridir. Problemin din bilim ve din siyaset ilişkisi gibi temelleri bulunmaktadır. Günümüzde dini artık bir tavsiye merkezi, ihtiyaçları da hayatın gerçekliği olarak algılamamanın zamanı gelmiştir. Dinimiz yaptığımız işlere ruh verebilir ve verdiği bu ruh ile yaptığımız işleri ibadete dönüştürebilir. Yaptığımız işlerin tam tekmil bir tarifini dinimizden beklemenin gerçek hayatta karşılığı yoktur ve olmamalıdır. Bu anlayış bizi Selefilik, Vehhâbilik veya taklitçiliğe götürür. Siyaseti her problemin çözümü olarak görmekten vazgeçmeli ve sorunları kendi sınırları içinde çözmenin yolları aranmalıdır.

⁹ Çelenk, Mehmet, 16-17. *Yüzyıllarda İnan'da Şiiliğin Seyri*, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 161 vd.

3. Dün ve Bugün İlişkisi Üzerine Sorunlar

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin sahip oldukları din anlayışlarının hayatın gerçekleri ile ne kadar örtüşüp örtüşmediği ciddi bir sorundur. Hayat canlı bir organizmadır ve sürekli yenilenme esası üzerine kurulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâla'nın Zâtı "yaşayan ve uyanık olan" (hayy, kayyûm)¹⁰ olarak tanımlanır ve buna Allah'ın "her gün yeni bir işte olduğu"¹¹ eklenir. Hz. Peygamber her ne kadar bedensel olarak bu gün aramızda yaşıyor olmasa da, hayatta olduğu dönemde kendi sosyal yapısının içinde aktif olarak yer alan bir şahsiyettir. Kendi döneminin yabancıısı değildir ve mensubu olduğu kültürün üyesidir. Müslümanların din ve hayatı bu gerçeklik üzerinden anlamalarına bir engel yoktur. Bunun da ötesinde, zaten olması ve yapılması gereken budur.

Cemaatlerin bir kısmı, dini anlama konusunda, kaynaklara dönme fikrini öncelediler. Bu anlayış zihin dünyamızı Selefilige veya geçmişi taklit anlayışına götürdü. Bu zihniyetin karşısında modern tasavvura uygunluk veya maslahat ve kamu yararı ile sosyal fayda anlayışı (Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı) yer aldı. Birinci kategoride yer alan fikirler, ilmî tefsir, meal çalışmaları, mevzu - zayıf hadis tartışmalarını tetiklerken, ikinci kategoride yer alan fikirler ise sınırsız ve kuralsız içtihat teşebbüsleri, mezhep karşıtlığı, irade, hürriyet, akıl öncelikli kelâm tartışmaları gibi yansımaları yol açtı. Bu ve medeniyet - kültür ayrımı, hilafet ve kadın tartışmaları veya oryantalistlerin eleştirilerine verilen cevaplar¹² çoğunlukla entelektüel düzeyde kaldı ve cemaatlerin pratiğine fazla yansımada. Muhtemelen teori ve pratik uyumsuzluğu üst seviyelerde konuşulan konuların sahaya yansıtılmamasından kaynaklanmıştır.

Kitap ve dergilerde yapılan tartışmaların ötesinde, günlük ve sosyal hayattaki bugün algımızı, geçmişi anlayış biçimimiz şekillendirmektedir. Oysa bugün, dün değildir. Geçmişin başarıları o günün insan algısı ile ilişkili idi. Geçmişte başarılı insan iman gücü yüksek, cesur ve yürekli kimse idi. Bu algı dünyanın doğusunda, batısında ve neredeyse her yerinde geçerli idi. Ancak özellikle Rönesans, Reform ve sanayi devriminden sonra paradigma değişti iman kuvveti ve cesaretin yerini bilgi ve beceri aldı. Günümüzde de bu değişim etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Artık bugün cesur ve yürekli insanlar yerine, bilgili ve becerikli insanlardan oluşan toplumlar dünyaya şekil vermektedir. Bilginin olmadığı, iman ve cesaret gücüne sahip

¹⁰ Bakara, 2/255.

¹¹ Rahman, 55/29.

¹² Kara, "İslamcılık Düşüncesi", s. 38 vd.

insanlar, medeniyetlerinin güçlenmesi yerine, şehitlerinin sayılarının artmasına katkı sağlamaktadırlar. Bu durum ise başta Türkiye olmak üzere dünya üzerindeki Müslümanlardan daha çok onların düşmanlarını sevindirmekte veya kazançlı hale getirmektedir.

Türkiye'deki cemaatlerin üretmiş oldukları kültürün gerçek hayatla ne kadar örtüştüğü sorgulanmalı, tespit edilen olumsuzlukların hızla terkine gidilmelidir. Kültürel unsurların ve hayatın sıradan işlerinin, din olarak algılanmasından vazgeçilmelidir. Bu çerçevede karşımıza bazı sorunlar çıkmaktadır ve bunların başında da kimlik sorunu gelmektedir.

4. Kimlik Sorunları

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin tezgâhından geçen bireylerin çoğunlukla hayata intibak konusunda sıkıntı yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Billhassa bâtinî - irfânî, tarikat türü yapılarla içli dışlı olmuş kişilerin takıyyeci bir tutum sergiledikleri ve sosyal hayatın kültürel gerçeklerine uyum sağlayamadıkları bilinmektedir. Hâlbuki dinî oluşumların, kişilerin kimliklerini bozmak veya yok etmek yerine, onları geliştirmeleri gerekmektedir.

Cemaatlerde yetişen gençlerin değer algıları çoğunlukla realiteden uzak bir biçimde şekillenmektedir. Değer; 'doğal bir durumla ilişkili, ucu açık muhtemel yönelimler arasında yapılacak bir seçim için kıstas ya da ölçüt işlevini gören ortak sembolik sistemin bir ögesine verilen isim' olarak tanımlanabilir.¹³ Cemaatlerde yetişen bireylerin, sorunlu durumlarda değer ölçütlerini belli kurallara dönüştürdüklerini veya onları değişik biçimlerde yorumlayabildiklerini görme ihtimalimiz maalesef oldukça sınırlıdır. Bu olumsuz görüntünün arkasında, cemaatler aracılığıyla gençlerin bilinçaltına yerleştirilmiş olan kendine güven duygusunun azlığından veya yokluğundan söz edilebilir. Bu ihtimalin doğru olması, kendine güven duygusunu yitirmiş ve umutsuzluğa düşmüş insan tiplerinin doğmasına, bu türden insanların da içine düştükleri durumu kaderle açıklamak gibi bir eğilime meyletmeleri sonucuna götürmektedir.

Günümüz dünyasının gerçekleri göz önüne alındığında, İslâmî cemaatlerin tezgâhından geçen gençlerin bir an önce benlik bilincine kavuşmaları ve kendi ayakları üzerinde duran bireyler haline gelmeleri gerekmektedir. Eğitim kurumları sağlıklı işleyen toplumlarda bu talep, temel eğitim döneminde karşılanmakta ve gençler hayata birey olarak katılabilmektedir. Ancak İslâmî bilinç veya şuur verme iddiasında olan bazı

¹³ Becker, *Haricîler*, s. 164.

dinî oluşumlar, bilhassa gençlerin, özgüven duygusunun da ötesinde, onların irade ve özgürlüklerini ellerinden alarak onları adeta çağdaş bir köleye dönüştürebilmektedir. Bu olumsuz örnekleri tarikat veya cemaatlere mensup erkek öğrencilerde görebildiğimiz gibi kız çocuklarındaki durum daha da vahimdir. Yakın zamana kadar kız çocuklarının eğitilip eğitilmemesini dahi tartışan veya fiilî olarak yaşayan Türkiye Müslümanları açısından bu durum daha da büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Müslüman ailelerin kız çocuklarının eğitilmesi ve şahsiyetli bireyler haline gelmesi ihtiyacını karşılama iddiasında olan eğitim kurumlarına şüphe ile yaklaşmalarını anlamak gerekmektedir. Ancak bu anlayış hayatın gerçeklerini karşımıza alacak bir safdillige de dönüşmemelidir. Çocuk yaşlarda Müslümanlığı seçmiş olan Hz. Ali veya genç yaşında Müslümanların Anneliği sıfatını başarı ile sürdürmüş olan Hz. Aişe, Müslümanların toplumla ilişkilerinde kendi kimlik ve karakterlerini korumanın örnekleri olarak kabul edilebilir. Böylesi tarihî örneklerin mevcut oluşu, benzer misallerin günümüzde de yetişmesine ilham vermelidir.

Takiyecilik, ikiyüzlülük, korkaklık, ürkeklik, tembellik, başarısızlık, silik şahsiyetlilik, taklitçilik, hazır yiyicilik, yalancılık, iftiracılık, merhametsizlik ve hamakat gibi bu listeye eklenebilecek daha birçok olumsuz sıfatların İslâm ahlâkı ve terbiyesi ile ilişkisi yoktur. İslâmî cemaatler bir biçimde eğitim öğretim faaliyetlerine dâhil olduklarından, bu hususlara dikkat etmelidirler. Kendi çevrelerinde bulunan genç veya yetişkinlerde bu türden özellik ve hususiyetler görüyorlar ise suçu fertlere yüklemek yerine öncelikle kendi öğretilerini gözden geçirmeleri daha doğru olacaktır.

5. Cemaatleşme Sorunları

Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin sosyal yapılar oluşturduğu, bu yapıları da kullanarak yerine göre çeşitli aktivitelere giriştiği bilinmektedir. Ancak bu aktivitelerin birçoğu ya istismar kurumlarına ya da hayal kırıklıkları merkezine dönüşebilmektedir. Aynı şekilde bu kurumlar kendi varlıklarını koruma ve devam ettirme adına kısa sürede toplumla uyum sorunu yaşayan yerler olabilmektedir. Bu gidişin doğal sonucu olarak da taassup ve dogmatizm merkezleri olarak kendilerini dayatabilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılmış olan tekke ve zaviyeler kanunu bir ihtiyaca binaen oluşturulmuştur. Bu kanun sebebiyle bazı acı tecrübeler yaşanmıştır, ancak ne bu tecrübelerden çıkarılan dersler ne de söz konusu kanunun güncellenmesi ile ilgili yapılmış bir çalışmaya vakıf değiliz. Benzer sıkıntıların yaşanmaması için geçmişten ders almak ve atılan adımların peşinde olmak gerekmektedir.

Sosyal sorunların birçoğu hayatı olduğu gibi kabul etmeyip onu fazla idealize etmekten kaynaklanmaktadır denilebilir. Din ve hayatın uyumu konusunda yaşanan sorunların birçoğu hayatı kendimizin kurması veya hayata dair sorumluluklarımızı yerine getirmek yerine, kendi sorumluluklarımızı dinin sırtına yüklemek gibi bir kolaylıktan kaynaklanmaktadır. En genel şekliyle din; hayata renk veren bir boya¹⁴ ya da kendi dinamikleri olan bir organizma¹⁵ olarak tanımlanabilir. Dindarların hayata dair sorumluluklarını hayatın kendi kuralları içinde yerine getirmeyip dine yüklemeleri, sorunların kaynağının din olduğu şeklinde bir algı yanılmasına yol açmaktadır. Bu yanılığın sorunların çözümlerinin de dinde olduğu gibi bir rahatçılığa/konformizme götürmektedir. Ülkede yaşanan çeşitli siyasî veya ekonomik başarısızlıkların altında çoğunlukla sorumlu olarak din veya dindarların aranması gibi bir sonuca ulaşmaktadır. Oysa sosyal sorunlar yine sosyal çözümlerle halledilmelidir.

Hayata dair olumsuz örneklerden olmak üzere Türkiye’de birçok acı örnek yaşanmıştır ve bu anlayış değiştirilmediği sürece, yaşanmaya da devam edecek gibi görünmektedir. Mesela Konya merkezli olarak Türkiye’ye yayılan “holdingler” tecrübesi bunlardan birisidir. Gerekli eğitimi olmayan kişilerin, dinî duyguları fazlaca kullanarak oluşturduğu ticarî yapılar, gecekondu mantığı ile yayılmıştır. Bu yapılarda, yeterli fizibilitesi yapılmadan gerçekleştirilen sözde yatırımlar sonucu birçok insan mağdur olmuştur. Ticarî kurallar içerisinde, hukukî zemini eksik olan bu yapılara kapılan birçok dindar, hükümetlerin de kendilerine sahip çıkmamaları üzerine, acılarını sineye çekmek zorunda kalmıştır.

Cemaatleşmenin en çok tezahür etme sebepleri arasında İslâm’ın zekât verme emrinin olduğu söylenebilir. Hilafet, siyaset ve içtihat gibi dinin diğer alanları ile de ilişkili olan bu kurum İslâmî cemaatler tarafından kullanılmakta, çoğu zaman iyi sonuçlara yol açmakla birlikte,¹⁶ bazen de istismar vesilesi olabilmektedir. Zekât’ın hem devleti hem de bireyi ilgilendiren yönünün olması, kimin, kime zekât vereceği ve ne kadar vereceği, devletin topladığı vergilerin zekât sayılıp sayılmayacağı gibi sorular henüz netleşmiş değildir. Para ile ilişkili işler yapan Müslümanların, İslâm’ın adalet ve hakkaniyet gibi ilkeleri ile çelişmeye hazır teori ve pratiklerinin olduğu son derece açıktır. Başkalarını ilgilendiren, yani kul

¹⁴ Bakara, 2/138.

¹⁵ Necm, 53/39.

¹⁶ Hassan, *Müslüman Zihinler*, s. 219 vd.

hakkı veya ikinci şahısların devreye girdiği konuları, bireyin vicdanına bırakmanın doğru olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Cemaatleşme anlayışının en çok tezahür ettiği eğitim alanında gerekli altyapıları olmadan kurulan kurumların bazı olumsuz neticelere yol açtığı bilinmektedir. Türkiye'de eğitim işine el atmış, eski medrese geleneğini hâlâ sürdürmeye çalışan yapılardan başlayıp, devlet okullarını kendileri için avlanma sahası gören yapılara veya kendi okullarını açarak, oralarda en seçkin beyinleri eğitime iddiasında olan kurumlara kadar birçok oluşumdan söz etmek mümkündür. Medrese türü eğitim öğretim veren kuruluşların bilgiyi üretmek gibi bir yapısının olma ihtimali zaten yoktur. Seçkin beyinleri kendilerinin devlet kurumlarından daha iyi şekillendireceğini iddia eden oluşumlarda da, uzun yıllar boyunca bu alanda faaliyet göstermelerine karşın dünya çapında dâhî veya bilim insanlarının neden yetişmediği sorusu güncelliğini korumaktadır.

Cemaatlerin el attığı alanlardan bir başkası da çeşitli teşvikler yoluyla oluşturulan evlilik kurumlarıdır. Abilerin/ablaların teşvikiyle, sosyal ve kültürel denkliklerine bakılmaksızın, sırf dinî gerekçelerle oluşturulan ve kısa sürede ayrılıklarla sonuçlanan kimi evlilikler ve aile yapıları üzerinde durulması gereken sorunlar arasındadır. İyi niyetle dahi olsa, insanların özgür iradelerine müdahale etmek, ahlâkî bir tutum olmasa gerekir. Bu tutumlara fırsat veren ve kendilerinin istismar edilmesine ses çıkarmayan bireylerin de sorumluluğu bulunmaktadır.

İslâmî cemaatlerin müntesiplerine çizmiş oldukları sosyal sınır, çoğu zaman onları toplumdan soyutlamakta veya bir dizi patolojik sorunların doğmasına yol açabilmektedir. Hayata ben merkezinden bakan ve kendi cemaatinden olmayanlara öteki/ağyâr muamelesi yapan insanların sağlıklı bir şekilde dostluk, arkadaşlık, komşuluk ve hattâ vatandaşlık ilişkisi geliştirmesi mümkün değildir. Fıtratları gereği normal insanların, bu derecede anormalleşmesinin altında yatan sebep maalesef çoğunlukla yanlış din algıları olmaktadır.

Müslümanların sanayi ve ticaret etkinliklerinde bulunmak için oluşturduğu toplu teşekküller, maalesef kısa süre içinde kapitalizmin çarkları arasında kaybolup gitmektedir. Buna ilaveten günümüzde teknoloji, sanayi, iletişim veya internet gibi dijital bilgi alanlarının gelişmesi için Müslümanların kurduğu vakıf, dernek veya gönüllüler kuruluşundan söz etmek neredeyse mümkün değildir. Sözlü kültür ve edebiyata dair kurulan kuruluşlar ise yeni edip, fikir adamı veya âlim yetiştirmek yerine, adına kurulduğu kişilerin kutsallaştırılmasına hizmet etmekten öteye

geçmemektedir. Adeta geçmişte olanı, geleceğe bir basamak yapmak yerine geleceğin önüne bir duvar daha örmektedir. Oysa hayat geriye doğru değil ileriye doğru ilerlemektedir. Müslümanların bu ilerleyişteki yerleri, şahıs ekseninde düşünmekten vazgeçip, ilke ekseninde düşündükleri ve bu çerçevede pratikler ürettikleri zaman doğru bir yer olmuş olacaktır.

Maalesef Türkiye'deki İslâmî cemaatlerin çoğunlukla dinle ilişkileri, kültürü kutsayıcı, geleneği dayatıcı ve değişimi reddedici olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin muhatap oldukları farklı kültürler vardır. Sonra gelen hiçbir peygamber kendisinden önceki peygamberin mensup olduğu kültürün kutsallığından söz etmemiştir. Bunun aksine mensup olduğu kültürün bir parçası olarak hayata dâhil olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki İslâmî kesimler dinlerine hizmet ve toplumlarına olumlu katkı sağlama idealine sahip oldukları sürece çeşitli yapılar oluşturacaklardır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için, eleştirilere maruz kalan oluşumlar, bir an önce makul temeller üzerinde inşa edilmiş şeffaf ve sorgulanabilir sivil toplum kuruluşlarına dönüşmelidirler. Geçmişte, günümüzde ve gelecekte her dinî yapının içinde makul hizmetler ifâ etmiş kişiler vardır ve olacaktır. Onlar için takdirden başka söyleyecek sözümüz yoktur ve olamaz. Bununla birlikte dindar olmak ile ahlâklı olmanın birbirinden ayrı şeyler olduğu vurgulanmalıdır. Aynı şekilde başarılı, becerikli, dürüst, çalışkan, meslek ve ihtisas sahibi olmak da farklı bir şeydir. Dindar insanların topluma artı değer katmak üzere bir araya gelmesi, sosyal veya siyasal teşekküller oluşturması son derece doğal ve takdire şayandır. Ancak oluşturulan bu kurumların profesyonelce ve her mesleğin kendi ilke ve imkânları ile donatılması gerekmektedir.

İslâm dininde ruhban sınıfı yoktur. Vahiy Hz. Peygamber olan Hz. Muhammed ile son bulmuştur. Hiç kimse korunmuş ve masum değildir. Günlük sorunlarımızı çözmek üzere gökten melek ya da mehdi inmeyecektir. Müslümanlar olarak kendi oluşturduğumuz sorunlarımızı kendimizin çözmekten başka çaresi yoktur. Ettiğimiz dualarla Allah işimizi kolaylaştırabilir ancak bizim işimizi O'nun görmesini beklemek, yine O'nun kurallarına aykırıdır. Duygu ve duygusallık, akıl ve akıllılığın yerini alamaz ve sorumluluklarımızı ortadan kaldırmaz.

İslâm temelde ahlâk ve erdemi esas alan bir dindir. Sahtekârlığın hiçbir türünü bu din ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Allah rızası için hile yapılamaz, Allah'ın razı olmadığı metotlarla Allah'ın rızası kazanılamaz.

Kendi kuralları (sünneti) gereği Allah çalışanlara yardımcı olur. Çalışmayanların kültür ve medeniyetten nasibi yoktur. Tembelliğin dindarlıkla kılıflandırılması doğru değildir. Kendi sorumluluklarımızı başkalarına yüklememiz doğru değildir.

Günümüz açısından Müslümanların bilim, teknoloji, sanayi ve uzay çalışmaları gibi alanlarda adı pek geçmemektedir. Oysa hayatın dinamizm ve eksenini bu alanlar oluşturmaktadır. İslâmî cemaatlerin gençlerini veya kendilerini bu alanlara yönlendirmeleri daha dindarca bir tutum olacaktır. Artık dünya kocaman bir köy haline gelmiştir ve dinî hizmetler bu gerçeklik üzerine inşa edilmelidir. Söz konusu gerçekler göz önünde bulundurulduğu sürece, Türkiye ve İslâm Dünyası'ndaki dinî oluşumların, teori ve pratik uyumsuzluğu sorunları maalesef devam edecektir. İslâm Dini, ilk emir olarak Müslümanlara okumayı ve öğrenmeyi emretmiştir. Öğrenme veya bilgi doğal olarak sahibini değiştirme niteliğine sahiptir. Bilgiye ulaşmak için artık günümüzde birçok imkân olduğuna göre bizim de iyimser olmak için birçok sebebimiz var demektir. İslâm'ın bihakkın temsili, belki de o zaman gerçekleşecektir.

Kaynakça

- Becker, Howard S., *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Çev: Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Heretik Yayınları, Ankara 2013.
- Çakır, Ruşen, *Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul 1995.
- Çelenk, Mehmet, *16-17. Yüzyıllarda İran'da Şiîliğin Seyri*, Emin Yayınları, Bursa 2013.
- Hassan, Riaz, *Müslüman Zihinler*, Çev: Çenebaşı, E., Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- Kara, İsmail, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Kısakürek, N. Fazıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul trz.
- Kutlu, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", *İslâmiyât Üç Aylık Araştırma Dergisi*, 4/4 Ankara 2001.
- Onat, Hasan, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003.